

Nastanak i formativno razdoblje feminističkog pokreta u Sloveniji i Hrvatskoj

Marjeta Šinko

Recentni trend "proturodnih" inicijativa i kampanja te zaoštravanja i ostrašćivanja diskursa o ženskim pravima i rodnoj jednakosti nije zaobišao ni Hrvatsku. Upravo u tom kontekstu nije naodmet podsjetiti na historijat feminističkog pokreta u regiji: ukazati na njegov autohton postanak, njegove dosege i prepreke s kojima se suočavao u svom formativnom razdoblju

Recentni trend "proturodnih" inicijativa i kampanja te zaoštravanja i ostrašćivanja diskursa o ženskim pravima i rodnoj jednakosti nije zaobišao ni Hrvatsku.¹ Upravo u tom kontekstu nije naodmet podsjetiti na historijat feminističkog pokreta u regiji: ukazati na njegov autohton postanak, njegove dosege i prepreke s kojima se suočavao u svom formativnom razdoblju. Prozivanje feminizma kao importa sa Zapada odnosno iz Europske unije (EU), kao nečeg što je u suprotnosti s lokalnom kulturom, nije novost. Upravo stoga fokus ovog rada bit će na jedine dvije postjugoslavenske države članice EU: Sloveniji i Hrvatskoj.

U tekstu će se pokazati kako feministički pokret na ovim prostorima nije oktroiran već nastao kao izraz domaćeg aktivizma – neupitno inspiriran internacionalnim idejama drugog vala feminizma, ali prilagođen lokalnim potrebama. Isto tako tekst će uputiti i na razlike u inicijalnom razvoju pokreta u Sloveniji i Hrvatskoj, a koje se pak mogu pripisati djelovanju i strategijama aktivistkinja kao i specifičnostima političkih konteksta u obje države. Tekst se zaključuje uvidom o važnosti četrdesetogodišnjeg lokalnog feminističkog djelovanja.

Određenje pojmova

Učestalo se termini ženski i feministički pokret koriste naizmjenice bez konceptualnog razlikovanja. Iako u mnogim empirijskim slučajevima ovakva nediferencirana upotreba može biti opravdana, čini se svrsishodnim započeti ovaj rad kraćom uputom o njihovim mogućim konceptualizacijama. Prema gotovo općeprihvaćenom shvaćanju, ženski pokret

Marjeta Šinko, poslijedoktorandica na Odsjeku za komparativnu politiku Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. E-pošta: marjeta.sinko@fpzg.hr.

"podrazumijeva kolektivnu akciju koju poduzimaju žene eksplicitno organizirane kao žene, koje javno postavljaju zahtjeve utemeljene na rodnim ženskim identitetima" (McBride i Mazur, 2008: 226).

Navedeno ima nekoliko implikacija. Prvo, definicija ne ostavlja mjesta angažmanu muškaraca. Drugo, pokret koji javno postavlja zahtjeve utemeljene na ženskim identitetima morao bi se moći detektirati po korištenju ženskog diskursa. Pritom se misli na elemente poput identifikacije sa ženama kao distinktivnom skupinom, korištenja orodnjenog jezika te izjašnjavanja

Feministički se pokreti mogu razdvojiti od ženskih kao oni koje poduzimaju feministi/kinje te koji zagovaraju feminističke ideje i ciljeve – konkretno kao oni koji osporavaju patrijarhat, podređivanje i/ili izrabljivanje žena

da se predstavlja žene (McBride i Mazur, 2008: 230). Feministički se pokreti stoga mogu razdvojiti od ženskih kao oni koje poduzimaju feministi/kinje te koji zagovaraju feminističke ideje i ciljeve – konkretno kao oni koji osporavaju patrijarhat, podređivanje i/ili izrabljivanje žena. Ovi pokreti moraju zahtijevati barem nešto od sljedećeg: unapređenje položaja žena kao diskriminirane skupine, ostvarivanjem rodne/spolne ravnopravnosti i pravičnosti te promjenu rodnih hijerarhija (McBride i Mazur, 2008: 236-237). U ovom se radu ne slijedi klasifikacija Dorothy McBride i Amy Mazur, koje feminističke pokrete definiraju kao potkategoriju ženskih te kao nužni klasifikacijski minimum feminističkih pokreta navode korištenje ženskog i feminističkog diskursa (v. McBride i Mazur, 2008: 238). U suprotnosti, ti se pokreti određuju kao u većini slučajeva preklapajući, no ipak

Kolektivno djelovanje ima mnogo varijacija, pa svesti feminističke pokrete samo na protestno djelovanje sužava prostor definicije

supostojeći pojmovi. Ženski pokreti ne moraju biti feministički (zbog odsutnosti samoidentifikacije ili feminističkih ciljeva), a feministički pokreti ne moraju biti isključivo ženski (zbog prisutnosti feminističkih muškaraca u pokretu).

Pored toga, u ovom radu se zastupa mišljenje da pojam pokreta nije istoznačan s protestnim pokretom. Protestne akcije su jedan od oblika djelovanja odnosno strategija aktera/ica pokreta koji može, ali i ne mora biti prisutan. Ključno određenje broj 33-34 - ožujak - lipanj 2018.

pokreta jest da je to organiziranje za kolektivnu akciju koje obuhvaća razne formalne i neformalne organizacije. Državne institucije pritom ne mogu biti supsumirane pod pojam formalnih organizacija zato što se ova kolektivna akcija, iako u javnoj domeni, odvija u sferi društvenih, a ne državnih interakcija. Formalne organizacije su organizacije koje djeluju po utvrđenim pravilima te ih karakteriziraju čvrste strukture – poput npr. lobističkih organizacija – dok su neformalne organizacije labavi oblici organiziranja bez strogih hijerarhijskih struktura – poput npr. autonomnih grupa (McBride i Mazur, 2008: 231).

Različite organizacije koriste će se i različitim strategijama u kolektivnoj akciji: od zagovaranja do uličnih demonstracija. Kolektivno djelovanje ima mnogo varijacija, pa svesti feminističke pokrete samo na protestno djelovanje sužava prostor definicije. Dapače, poistovjećivanje pokreta s protestom omogućava autorima/cama stipulaciju o kraju feminističkih pokreta u kasnom 20. i ranom 21. stoljeću. Iako su teze o NVO-izaciji i projektifikaciji feminističkog pokreta (uslijed ovisnosti o donatorima)² u kontekstu privatizacije javnog upravljanja (uslijed instrumentalizacije od strane države za potrebe pružanja socijalnih usluga)³ nesumnjivo točne, to više upućuje na promjene u prirodi pokreta, nego li na smrt samog pokreta (v. i Walby, 2011).

Nastanak feminističkog pokreta u Jugoslaviji

Na temelju prethodne argumentacije u ovom se radu inicijative za unapređenje položaja žena u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) kao i samostalnim državama Sloveniji i Hrvatskoj nazivaju feminističkim pokretima. One zastupaju feminističke vrijednosti, zagovaraju feminističke ciljeve te koriste feminističke strategije organiziranja. Istovremeno, deklariraju se kao takve, što je vidljivo i u pisanju autorica koje se koriste u ovom radu, a koje su bile (ili jesu) istaknute pripadnice pokreta. Važno je napomenuti da se, za razliku od ostalih istočnoeuropskih komunističkih država (v. Regulska, 1997; Waylen, 1994), SFRJ može pohvaliti aktivnim i autonomnim feminističkim pokretom. Zameci ovog pokreta sežu u kasne šezdesete, a uzroci njegova nastanka mogu se prepoznati u

s jedne strane, otporu prema jednopartijskoj vladavini i paternalističko-socijalističkom tretmanu tzv. ženskog pitanja; s druge strane, otporu prema nastajućem etnonacionalizmu u Jugoslaviji (...) koji je zadirao u intimnost ženskih života (Jalušić, 2011: 174).

Jugoslavenski feministički pokret razvijao se u trokutu urbanih centara Beograda, Zagreba i Ljubljane, neformalnom i formalnom suradnjom aktivista/kinja. Prva formalno registrirana feministička grupa na području SFRJ-a, a prema Đurđi Knežević i u cijelom tadašnjem nezapadnom svijetu, bila je sekcija Sociološkog društva Hrvatske "Žena i društvo", koju su 1978. godine iz inicijalno neformalnih okupljanja osnovala Lidija Sklevicky, Rada Iveković, Slavenka Drakulić, Silva Mežnarić i druge aktivistkinje. Tom su događaju prethodili, i na njega utjecali, održavanje dvaju skupova koje su organizirale tadašnje komunističke elite kao način obilježavanja Međunarodne godine žena

odnosno Dekade žena. Prvi, portoroško savjetovanje pod nazivom "Društveni položaj žene i porodice u socijalističkom samoupravnom društvu" održan je 1976. godine. Panel "Suвременi feminizam" održan unutar ovog skupa poslužio je kao mjesto susreta akademskih feminista/kinja iz cijeloe SFRJ. Drugi, među-

Prva formalno registrirana feministička grupa na području SFRJ-a bila je sekcija Sociološkog društva Hrvatske "Žena i društvo", 1978. godine

narodni skup na Bledu pod nazivom "Žene i razvoj" održan je 1977. godine. Ovaj međunarodni skup imao je impresivan broj sudionika/ca iz gotovo svih zemalja nesvrstanog bloka, pa čak i iz nekih zapadnih zemalja. U oba slučaja reakcije službene politike na iznesene feminističke ideje nisu bile blagonaklone, ali ni represivne – pojave su definirane kao manifestacije buržujske opasnosti (Barilar i dr, 2001; Jalušič, 2002; Jalušič, 2011; Knežević, 2004).

Prvo istinski feminističko okupljanje, koje su organizirale beogradske feminističke akademkinje Žarana Papić i Dunja Blažević, odvija se za vrijeme konferencije "Drug-ca Žena. Žensko pitanje – novi pristup?", održane 1978. godine u Studentskom kulturnom centru u Beogradu. Na istoj konferenciji sudjelovao

Prvo istinski feminističko okupljanje odvija se za vrijeme konferencije "Drug-ca Žena. Žensko pitanje – novi pristup?", održane 1978. godine u Beogradu

je, pored jugoslavenskih feminist/kinja, i velik broj aktivist/kinja iz zapadnog svijeta. Po prvi puta u organizaciji skupa nisu participirali predstavnici/e komunističke elite odnosno komunističkih organizacija niti su se odazvali pozivu za sudjelovanje na samoj konferenciji (Bagić, 2004; Barada i dr, 2003; Jalušič, 2002; Knežević, 2004). Prema Knežević, ovaj događaj označio je završetak prve faze jugoslavenskog feminističkog pokreta (Knežević, 2004: 253).⁴ U ovoj su se fazi postavila važna teorijska pitanja, profilirali glavni akteri/ce⁵ te je uspostavljena inicijalna međurepublička suradnja. Istodobno su unutar pokreta iskazani zahtjevi za aktivističkim pristupom i djelovanjem u zajednici. Stoga uskoro dolazi do novih oblika organiziranja.

Prva aktivistička skupina, Lilit, nastaje u Ljubljani 1985. godine, a ubrzo ju slijede skupine: Svarun (Zagreb) 1985. godine; Ženska grupa Trešnjevka (Zagreb) 1986. godine; Lezbična Lilit (Ljubljana) 1987. godine; SOS – telefon za žene (Zagreb⁶ pa Ljubljana i Beograd) 1988. odnosno 1989. godine;

Autonomna ženska kuća (Zagreb) 1989. godine (Barilar i dr, 2001; Jalušič, 2002; Jalušič, 2011; Knežević, 2004). Također dolazi do snažnijeg povezivanja ovih feminističko-aktivističkih grupa potaknutih održavanjem godišnjih konferencija. U Ljubljani se 1987. godine održava prva konferencija, na kojoj je i odlučeno da će se susreti održavati jednom godišnje, a sudjelujuće grupe nazivaju se "Jugoslavenskom feminističkom mrežom". Druga konferencija se održava 1988. godine u Zagrebu, treća 1990. godine u Beogradu i posljednja 1991. godine ponovo u Ljubljani. Na ovim se susretima formuliraju zajednički feministički zahtjevi⁷ za: kriminalizaciju silovanja u braku, ex officio pokretanje postupaka u slučajevima nasilja protiv žena, pravnu zaštitu seksualnih manjina, osnaživanje ženskih reproduktivnih prava, državno financiranje skloništa za žene, osnivanje programa ženskih studija i dr. (Bagić, 2004; Barada i dr, 2003; Dobnikar i Jalušič, 2002; Dobnikar i Pamuković, 2009; Jalušič, 2002; Jalušič, 2011; Knežević, 2004).⁸

Prva aktivistička skupina, Lilit, nastaje u Ljubljani 1985. godine

Upravo su na području programa ženskih studija prednjačile slovenske feminističke akademkinje koje su već 1986. godine u visokoobrazovni sustav uspjele uvrstiti feminističke teme te su ih diverzificirale i disperzirale po različitim fakultetima tokom devedesetih godina. Za razliku od Slovenije, ženski studiji u ostalim velikim feminističkim središtima, Beogradu i Zagrebu, osnivaju se tek devedesetih godina. Preciznije, u Beogradu 1992. godine, a u Zagrebu 1995. godine – pri čemu su zagrebački ženski studiji u paradoksalnoj situaciji kao jedini ženskostudijski program u regiji koji i danas funkcionira izvan visokoobrazovnog sustava (Barada i dr, 2003; Potkonjak i dr, 2008).

Slovenski feministički pokret osamdesetih godina ističe se i po dva dodatna elementa: organiziranju kampanja unutar šireg civilnog pokreta, ali i uspješnoj suradnji i utjecaju na komunističku elitu odnosno formalne komunističke organizacije. Kao velike, dobro organizirane i medijski vidljive akcije slovenskog feminističkog pokreta mogu se navesti kampanja protiv obaveznog služenja vojnog roka žena 1986. godine te demonstracija

Početak devedesetih godina, raspad SFRJ-a i rat razdvajaju jedinstveni feministički pokret i odvode njegove sastavnice u različitim smjerovima

protiv korištenja atomske energije 1987. godine (Jalušič, 2002; Jalušič, 2011). Istovremeno, feminističke ideje prodiru u Zvezu socialistične mladine Slovenije (ZSMS) i Socialističnu zvezu delovneg ljudstva Slovenije (SZDL) te se intenzivira suradnja između ovih i feminističkih organizacija. Na primjer, i ZSMS i ljubljanski ogranak SZDL podržali su demonstracije protiv

atomske energije, ZSMS je surađivao s grupom Lilit u kampanji protiv obveznog služenja vojnog roka žena, a određene feminist/kinje pozivaju se na sastanke Sekcije za izučavanje društvenoekonomske položaja žena pri Republičkoj konferenciji SZDL (Jalušič, 2002; Mencin Čeplak, 2011).

Približavanje Europskoj uniji: divergentni razvoji u neovisnim državama

Početak devedesetih godina, raspad SFRJ-a i rat razdvajaju jedinstveni feministički pokret⁹ i odvode njegove sastavnice u različitim smjerovima. Snažna je distinkcija vidljiva na primjerima preokupacija i razvoja slovenskog i hrvatskog feminističkog pokreta u prvih pet godina državne neovisnosti. Dok slovenske feminist/kinje nastavljaju suradnju s glavnim akterima/cama tranzicije te akcijama usmjerenim k institucionalnoj politici čak i na polju konstitucionalnih aranžmana (npr. skupina Žene za politiku), hrvatski pokret odgovara na potrebu "da se neposredno djeluje i reagira na situaciju rata" (Knežević, 2004: 257). U Hrvatskoj je to podrazumijevalo fragmentaciju pokreta¹⁰ i izraženu usmjerenost na humanitaran rad, rad sa ratnim žrtvama i/ili izbjeglicama i prognanicima/cama¹¹ (Jalušič, 2011; Knežević, 2004). Iako je ovakvo djelovanje bilo uvjetovano izravnom i općeprisutnom potrebom, i u tim okolnostima mogla se razaznati feministička potka: javne osude militarizacije društva, pozivi na razvijanje kulture mira i nenasilja te prokazivanje silovanja kao ratnog zločina i zločina protiv žena.¹² Vidi se to i iz naziva tada osnovanih organizacija: Antiratna kampanja Hrvatske (1991.), Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek (1992.), Centar za žene žrtve rata (1992.) (Barilar i dr, 2001; Jalušič, 2002; Knežević, 2004).

U Hrvatskoj je to podrazumijevalo izraženu usmjerenost na humanitaran rad, rad sa ratnim žrtvama i/ili izbjeglicama i prognanicima/cama

Ratna zbivanja utjecala su ne samo na modus djelovanja feminističkog pokreta, već i na njegove izvore financiranja. Hrvatska je devedesetih godina bila preplavljena međunarodnim donacijama – što je pak bilo u oštroj suprotnosti sa Slovenijom, koja nije bila klasificirana kao krizna te je samim time bila van fokusa donatora. Ovakva okolnost značajno je utjecala na razvoj feminističke scene nevladinih organizacija u obje zemlje: dok bi se devedesete u Hrvatskoj mogle opisati kao tzv. zlatno doba financijske održivosti koje je pak uzrokovalo i NVO-izaciju pokreta, u Sloveniji je trend NVO-izacije bio odgođen do dolaska EU-a kao značajnog donatora, a inicijalna financijska održivost bila je povezana uz djelovanje novo uspostavljenih ženskih javnopolitičkih agencija poput Urada Vlade Republike Slovenije za žensko politiko (Bagić, 2004; Jalušič, 2002; Jalušič, 2011; s.n., 1995).

broj 33-34 - ožujak - lipanj 2018.

U drugoj polovici devedesetih u Hrvatskoj je zamjetna promjena u preokupacijama feminističkog pokreta. Završetak ratnih zbivanja uvjetuje i okretanje mirnodopskim temama koje nisu izravno povezane uz rat i njegove posljedice. Pokret se okreće edukativnom, istraživačkom i izdavačkom radu (npr. časopisi Kruh&Ruže i Treća; istraživanja i publikacije Ženske infoteke i Centra za ženske studije), ali i, s druge strane, zagovaračkim akcijama usmjerenim k institucionalnoj politici i/ili suradnji s prijateljski nastrojenim političarkama (npr. aktivnosti organizacije B.a.B.e., udruživanje ženskih organizacija u Žensku Ad hoc koaliciju u svrhu zagovaranja veće političke participacije

U drugoj polovici devedesetih u Hrvatskoj je zamjetna promjena u preokupacijama feminističkog pokreta. Završetak ratnih zbivanja uvjetuje i okretanje mirnodopskim temama

žena). Istovremeno u Sloveniji dolazi do pada broja inicijativa i aktivnosti – djelomično zbog prethodno spomenutih razloga, tj. drugačijeg oblika financiranja i postojanja ženskih javnopolitičkih agencija, djelomično zbog zamora samih pripadnika/ca pokreta. Vlasta Jalušič početkom 21. stoljeća napominje da se feminističke skupine u Sloveniji mogu "nabrojati na prste jedne ruke" (Jalušič, 2002: 89). Ipak, čak i ovako osiromašen pokret uspijeva se revitalizirati i pokrenuti izrazito uspješnu kampanju za uvođenje ženskih kvota. Koalicija za ostvarivanje uravnotežene zastupljenosti žena i muškaraca u javnom i političkom odlučivanju osnovana 2001. godine uspijeva nametnuti promjenu Ustava 2004. godine. U Hrvatskoj brze i drastične promjene na početku 21. stoljeća (izborni poraz Hrvatske demokratske zajednice, približavanje EU-u, donošenje nove regulative, osnivanje ženskih javnopolitičkih agencija) dovode do nove faze u razvoju feminističkog pokreta. Nju obilježavaju veća kooperacija s vlasti, izvori financiranja EU-a koji uvjetuju daljnju tzv. menadžerizaciju nevladinih organizacija (NVO) te nove sadržajne preokupacije (Barilar i dr, 2001; Jalušič, 2002; Jalušič, 2011; Knežević, 2004).

Zaključak

Ove se godine obilježava velika obljetnica za feminizam u Hrvatskoj i u zemljama bivše Jugoslavije. Prije 40 godina registrirana je prva feministička organizacija te održano prvo feminističko okupljanje. Navedene inicijative nisu nastale ni kao rezultat djelovanja komunističke partije ni kao zapadnjački uvoz, već kao posljedica autohtonog aktivizma. Od samih začetaka odnos spram feminizma bio je deprecijativan: feministkinje su prošle put od buržuske opasnosti preko izdajnica do, najnovije, rodni ideologinja / demagoginja. Pa ipak, u prvoj polovici svog postojanja, feminizam na ovim prostorima pokazao je zavidnu

otpornost i adaptivnost. Vidi se to i na primjerima slovenskog i hrvatskog feminizma koji su unatoč zajedničke geneze krenuli različitim putevima. Djelomično uvjetovani djelovanjem i izborima vlastitih članova/ica, djelomično izvanjski nametnutim izazovima, u ovim su se državama formulirale ponekad i oprečne političke strategije. Čini se važnim učiti upravo iz tih (ne)uspješnih strategija u daljnjoj borbi za rodnu jednakost.

Bilješke

- 1 Za recentnije analize ovog fenomena u Europi kao i Hrvatskoj vidjeti Kuhar i Paternotte, 2017; Petričušić i dr, 2017; Verloo, 2018.
- 2 Prvi termin pripisuje se Sabini Lang, a drugi Kristini Brunilai.
- 3 Vidjeti npr. Bagić, 2004: 18-21; Jalušič, 2011: 177-178; Kantola, 2010: 92-93, 138-139; Potkonjak i dr, 2008: 67-68.
- 4 Prema Knežević sljedeće su distinktivne faze jugoslavenskog feminističkog pokreta: prva (od kraja šezdesetih do kraja sedamdesetih); druga (osamdesete godine) i treća (devedesete godine do trenutka objavljivanja teksta) (Knežević, 2004: 248-249). Aida Bagić se s druge strane referira na periodizaciju Jill Benderley te navodi faze: feminističkog diskursa (1978.-1985.), feminističkog aktivizma (1986.-1991.) i feminističkog otpora ratu (od 1991. do trenutka objavljivanja teksta) (Benderley, 1997: 184 prema Bagić, 2004: 3).
- 5 Za dubinske intervjuve s akterima/cama feminističkih pokreta, od kojih su mnogi sudjelovali i u ovoj fazi razvoja jugoslavenskog feminističkog pokreta, vidjeti Barilar i dr, 2001 za Hrvatsku te Jalušič i dr, 2002 za Sloveniju.
- 6 Za detaljnije informacije o osnutku i radu SOS – telefona za žene Zagreb v. Kodrnja i Vidović, 1988.
- 7 U izjavama za javnost može se iščitati i reprezentativan feministički diskurs odnosno sintagme poput "patrijarhat", "sestrinstvo", "ženska solidarnost", "podređenost žena" i sl. (Dobnikar i Pamuković, 2009)
- 8 Za arhivski materijal feminističkih susreta vidjeti Dobnikar i Pamuković, 2009.
- 9 Važno je napomenuti da je feministička suradnja preko državnih granica u velikoj većini slučajeva nastavljena neformalnim, a kada je bilo moguće i formalnim putevima. Dapače, pojedinci/ke i grupe iz "Jugoslavenske feminističke mreže" bili su glavni pokretači mirovnog pokreta odnosno akcija. Za vrsnu studiju o utjecaju rata na hrvatski i srpski feminizam vidjeti Miškovska Kajevska, 2017.
- 10 Knežević napominje da je početkom devedesetih godina djelovalo 40-tak do 60-tak feminističkih grupa (Knežević, 2004: 257).
- 11 U Sloveniji je ovakav rad samo djelomično prisutan i to kao odgovor na priljev izbjeglica iz drugih, ratom pogođenih država bivše SFRJ, npr. kroz djelovanje *Ženske inicijative Koper* (Jalušič, 2002).
- 12 Simptomatična reakcija režima na ovakva feministička nastojanja vidljiva je i u *Globusovu* tekstu iz 1992. godine "Hrvatske feministice siluju Hrvatsku" (tzv. slučaj Vještica iz Rija). Tekst se čita kao javni poziv na linč Jelene Lovrić, Rade Iveković, Slavenke Drakulić, Vesne Kesić i Dubravke Ugrešić kao narodnih izdajnica.

Literatura

- Bagić, Aida (2004) Women's Organizing in Post-Yugoslav Countries: Talking about 'Donors'. U: Gould, Jeremy i Secher Marcussen, Henrik (ur) *Ethnographies of Aid: Exploring development texts and encounters*. IDS Occasional Paper Series (str. 199-226). Roskilde: Roskilde University.
- Barada, Valerija i dr. (2003) *Institucionalizacija ženskih studija u Hrvatskoj. Akcijsko istraživanje*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Barilar, Vesna i dr. (2001) *Aktivistkinje: kako 'opismeniti' teoriju*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Dobnikar, Mojca i Jalušič, Vlasta (2002) Intervju. U: Jalušič, Vlasta i dr. *Kako smo hodile v feministično gimnazijo* (str. 117-148). Ljubljana: Založba /^{*}cf.
- Dobnikar, Mojca i Pamuković, Nela (ur) (2009) *Jaz, ti, one... za nas. Dokumenti jugoslavenskih feminističkih skupova*. Ljubljana i Zagreb: Društvo Vita Activa i Centar za žene žrtve rata.
- Jalušič, Vlasta (2002) Prispjev k razkrivanju novega feminizma v Sloveniji. U: Jalušič, Vlasta i dr. *Kako smo hodile v feministično gimnazijo* (str. 9-99). Ljubljana: Založba /^{*}cf.
- Jalušič, Vlasta (2011) Civilna družba, feminizem in politika. U: Antić Gaber, Milica (ur) *Ženske na robovih politike* (str. 171-186). Ljubljana: Založba Sophia.
- Jalušič, Vlasta i dr. (2002) *Kako smo hodile v feministično gimnazijo*. Ljubljana: Založba /^{*}cf.
- Kantola, Johanna (2010) *Gender and the European Union*. New York: Palgrave MacMillan.
- Knežević, Đurđa (2004) Kraj ili novi početak? – Feminizam od šezdesetih do danas u Jugoslaviji/Hrvatskoj. U: Feldman, Andrea (ur) *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest* (str. 247-260). Zagreb: Ženska infoteka.
- Kodrnja, Jasenka i Vidović, Katarina (1988) SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja. Jedan od oblika samoorganizirane pomoći žena. *Žena: znanstveni časopis za društvena i kulturna pitanja žene i porodice* (46) 5: 68-77.
- Kuhar, Roman i Paternotte, David (ur) (2017) *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. London: Rowman & Littlefield International.
- McBride, Dorothy E. i Mazur, Amy G. (2008) Women's movements, feminism, and feminist movements. U: Goertz, Gary i Mazur, Amy G. (ur) *Politics, Gender and Concepts. Theory and Methodology* (str. 219-243). New York: Cambridge University Press.
- Mencin Čeplak, Metka (2011) Politična emancipacija Zveze socialistične mladine Slovenije in ženska politika. U: Antić Gaber, Milica (ur) *Ženske na robovih politike* (str. 105-124). Ljubljana: Založba Sophia.
- Miškovska Kajevska, Ana (2017) *Feminist Activism at War: Belgrade and Zagreb Feminists in the 1990s*. Abingdon and New York: Routledge.
- Petričušić, Antonija i dr. (2017) Gaining Political Power by Utilizing Opportunity Structures: An Analysis of the Conservative Religious-Political Movement in Croatia. *Politička misao* 54 (4): 61-84.
- Potkonjak, Sanja i dr. (2008) Između politike pokreta i politike znanja – feminizam i ženski/rodni studiji u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji. *Studia ethnologica Croatica* (20) 1: 57-96.

- Regulska, Joanna (1997) *Politika, političko i rod u središnjoj i istočnoj Europi: odnos u nastajanju*. U: Knežević, Đurđa i Dilić, Koraljka (ur) *Vlast bez žena ili dugi marš* (str. 72-80). Zagreb: Ženska infoteka.
- s.n. (1995) Zapis strokovne javne rasprave. U: Kozmik, Vera i Neubauer, Violeta (ur) *Nevladine ženske organizacije za napredak položaja žensk v Sloveniji* (str. 9-38). Ljubljana: Urad za žensko politiko Vlade Republike Slovenije.
- Verloo, Mieke (ur) (2018) *Varieties of Opposition to Gender Equality in Europe*. Abingdon: Routledge.
- Walby, Sylvia (2011) *The Future of Feminism*. Cambridge: Polity Press.
- Waylen, Georgina (1994) Women and Democratization. Conceptualizing Gender Relations in Transition Politics. *World Politics* (46) 3: 327-354. ■